

שמעוני גרטי

פרים בני שתיים

א. פתיחה

ב. פר שני בן בקר

ג. פרי החג

ד. חיתום

א. פתיחה*

מסכת פרה פותחת בקביעת הגילאים של בהמות שונות המוזכרות בתורה. במשנה הראשונה נאמר שעגלה – בת שנתה,¹ ופרה (מדובר כאן על הגיל של פרה אדומה) היא בת שתיים. זוהי דעת רבי אליעזר, וחכמים חולקים עליו.

לדעת חכמים, הגיל המינימלי של פרה אדומה הוא שלוש שנים. לפיהם, גיל העגלה נמתח גם לעבר השנה השנייה,² ומאחר שמניחים שהשלב של 'פרה' מגיע אחרי השלב של 'עגלה', יש להסיק שפרה אדומה היא לפחות בת שלוש. נעיר עוד, שחכמים מסכימים להכשיר גם פרה בת ארבע ורבי מאיר מכשיר אפילו פרה בת חמש. לנקודות הללו נחזור בהמשך הדברים.

ההלכה נקבעת, באופן טבעי, כחכמים.³ על רקע זה, פונה המשנה (וכן משניות נוספות בפרק) לסוגיה לשונית מעניינת. כהמשך לדעת חכמים, רבי יהושע מציין את הלשון שבה שמע על דין זה:

* תודתי לידידיה רוזנצווייג, שבעזרתו נתלבנו הדברים.

1 המפרשים דנים מעט בשייכותם של דיני עגלה למסכת זו. יש הטוענים שמתוך גיל העגלה אנו אמורים לדייק על גיל הפרה. לנקודה זו נחזור בהמשך. נעיר, שהעגלה המדוברת כאן היא ככל הנראה עגלה ערופה.

2 ייתכן שיש להבדיל כאן בין עגלה ערופה לבין עגל ועגלה של קרבנות. הגמרא בראש השנה י ע"א קובעת שעגל סתם הוא בן שנה, וכך גם פוסק הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות פ"א ה"ד.

3 כך פוסק הרמב"ם בהלכות פרה אדומה פ"א ה"א.

אמר רבי יהושע - לא שמעתי אלא שְׁלִישִׁית. אמרו לו - מה הלשון 'שלישית'? אמר להם - כך שמעתי סתם. אמר בן עזאי - אני אפרש; אם אומר אתה 'שלישית', לאחרות במנין, וכשאתה אומר 'שלישית', בת שלוש שנים (פרה, פ"א מ"א).

הכינוי 'שְׁלִישִׁית' בא לבדל את התיאור של גיל הפרה מהלשון המקובלת שבה אנו מתייחסים למספרים הסודרים. המשנה ממשיכה ומציינת עוד דוגמה להבחנה זו. כרם 'רְבָעִי' הוא כרם בן ארבע שנים. אם רוצים לציין את המספר הסודר אזי יש לומר 'הכרם הרביעי'.

לפי ההיגיון הזה, המילה 'ראשון' או המילה 'שני' מציינות את המספר הסודר, כפי שמקובל בשפה הרגילה שלנו. נקודה זו מהווה פתח לקושיה חמורה על עמדה של רבי יוסי הגלילי, שמובאת במשנה העוקבת. מספר קושיות עולות ביחס לשיטתו, ואנו נרצה להעמיד הסבר מחודש מאחוריה. בסעיף הבא ננסה לסקור את הקושיות שהעלו הראשונים כלפי רבי יוסי הגלילי, ובסעיף שלאחר מכן נציע פתרון.

ב. פר שני בן בקר

נאמר במשנה השנייה בפרק:

רבי יוסי הגלילי אומר - פרים בני שתיים, שנאמר - 'ופר שני בן בקר תקח לחטאת'; וחכמים אומרים - אף בני שלוש. רבי מאיר אומר - אף בני ארבע ובני חמש כשרים, אלא שאין מביאים זקנים מפני הכבוד.

במבט ראשון נראה שמחלוקתו של רבי יוסי הגלילי עם חכמים דומה למחלוקת בין רבי אליעזר לחכמים. רבי אליעזר מקטין את גילה של הפרה האדומה לשנתיים, וחכמים תובעים פרה בת שלוש. רבי יוסי הגלילי מעלה טיעון דומה ביחס לפרים שמובאים כקרבן, וחכמים חולקים במחלוקת דומה.⁴

אולם בניגוד לרבי אליעזר, רבי יוסי הגלילי דורש את ההלכה שלו מפסוק מפורש בפרשת בהעלותך. דרשה זו, כפי שנראה מיד, תמוהה ביותר. מעבר לעובדה שהיא סותרת את פשט הפסוק לפי כל קריאה טבעית בו, נראה גם שהיא עומדת בניגוד למהלך המשניות בפרק כולו.

4 ביחס לרבי יוסי הגלילי נראה שהמחלוקת פחות חריפה. כלומר, חכמים מסכימים שאפשר להביא פרים בני שתיים, אלא שהם מתירים להביא גם בני שלוש. לעומת זאת, על רבי אליעזר חלוקים חכמים, ודורשים מינימום של גיל שלוש בפרה אדומה. אמנם, יש שהציעו למחוק את המילה 'אף' מגרסת המשנה בדעת חכמים, וכפי שנראה בהמשך.

פסוקי פרשת בהעלותך דנים בין השאר בטהרת הלויים, ושני פרים נדרשים במסגרת תהליך הכפרה. שני הפרים הם בני בקר, והפסוקים מציינים זאת במפורש. רבי יוסי הגלילי לומד מחיתומו של הפסוק:

וְלָקְחוּ פֶרֶךְ בֶּן־בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וּפֶרֶךְ שְׁנַי בֶּן־בָּקָר תִּקַּח לְחֻטָּאת

(במדבר ח', ח).

מכאן לומד רבי יוסי הגלילי, שגילו של הפר הוא שנתיים. אך לכאורה דרשה זו תמוהה ביותר, שהרי המילה 'שני' מתייחסת למספרו הסידורי של הפר. הדבר ברור לחלוטין מהקשר הפסוק, והוא נובע גם מכל מהלך הפרק הראשון בפרה.

כזכור, בן עזאי מדגיש שבכל פעם שבה רוצים לאפיין גיל, משתמשים במילה חדשה, מילה הנבדלת מן הכינוי הסידורי. אומרים 'שלשית' (במקום שלשית), או 'רבעי' (במקום רביעי), וכדומה. לפי ההיגיון הזה, שני הוא הפר שמספרו שני, ואין כאן שום רמז לגילו של הפר.⁵

מפרשי המשנה היו מודעים לבעייתיות הבולטת הזו, והם מתייחסים אליה. התירוץ הסטנדרטי קובע שיש כאן מעין 'אם אינו עניין'. כך, לדוגמה, מפרש רבי **עובדיה מברטנורא** בעניין זה:

דכיון דכתיב בתריה 'ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה', ממילא ידענא דתרי נינהו, אלא כתוב 'שני' ללמד שהוא בן שתי שנים.

אולם פירוש זה קשה למדי. כפי שנזכר לעיל, מעבר לקושי בעצם הדרשה, נראה שיש בה ניגוד ללשונות של 'שלשית' ושל 'רבעי'. אמנם רבי עובדיה מברטנורא מתייחס בפירושו גם לכך, אולם הדברים קשים.⁶ המשנה **אחרונה** על אתר מעיר לנקודה זו באופן מפורש:

כלומר - כיון דשני מיותר ע"כ דרשינן ל' כמו שלשית, אבל כפשטי' - אדרבה! הא אמרינן שני לאחרים במנין, כמו שלישי דלעיל.

5 **הערת המערכת:** ברם, "לשון תורה לעצמה, לשון חכמים לעצמו" (עבודה זרה נח ע"א).

6 עצם העיקרון שבו נוקט רבי עובדיה מברטנורא מובא בתוספתא (פרה, פ"א ה"א-ה"ב). עם זאת, הקושי בעינו עומד.

הקושיה המופנית כלפי רבי יוסי הגלילי מתחדדת כאשר מתבוננים בהלכה המקבילה **בתוספתא**. בתוספתא מובאת דעת תנא קמא לפני דעת רבי יוסי הגלילי. המחלוקת בין תנא קמא ורבי יוסי הגלילי ממקדת את חידושו של רבי יוסי הגלילי:

שכל מקום שנאמר פר בן בקר - בן שתי שנים, פר סתם - בן שלש שנים ועד בן חמש שנים. ר' יוסי הגלילי אומר - פרים בני שתיים, שנאמר - ופר שני בן בקר תקח לחטאת (פרה פ"א ה"א).

לפי התוספתא, תנא קמא מודה באופן חלקי לרבי יוסי הגלילי.⁷ תנא קמא מחלק בין 'פר בן בקר' לבין פר סתם. בפר בן בקר הוא מסכים שמדובר דווקא בפר בן שתי שנים, כמו רבי יוסי הגלילי. כל המחלוקת נוגעת לפר סתם.

אלא שענתה סתומה לחלוטין ראייתו של רבי יוסי הגלילי. סוף סוף, הפסוק שממנו מביא רבי יוסי הגלילי ראיה עוסק בפר בן בקר. בפר זה הרי מודה לו תנא קמא. היה עליו להביא פסוק שמלמד על גילו של פר סתם:

משמע דר"י הגלילי אפר סתם פליג, דהא בפר בן בקר - ת"ק נמי אמר בן שתיים; וצ"ע, דקרא דמייתי ר"י הגלילי, בן בקר כתיב ביה (משנה אחרונה, פרה פ"א מ"ב).

לצד שתי הקושיות החריפות הללו, נרצה להוסיף עוד שתי שאלות. אין אלו בגדר קושיות, אך אפשר לראות בהן נקודות מנחות לכיוון הבנת שיטתו של רבי יוסי הגלילי. הנקודה הראשונה קשורה לניסוח של לשון הרבים בדבריו.

ברוב משניות הפרק, מתנסחים התנאים כלפי הבהמה בלשון יחיד. הם מדברים על פרה ועגלה, או על כבש ואיל.⁸ רבי יוסי הגלילי פותח את דבריו בלשון רבים של 'פרים'. נקודה זו טעונה הסבר, וזוהי שאלה אחת שאנו מציגים.

שאלה שנייה כרוכה בדין הבא:

כבשים בני שנה ואילים בני שתיים, וכולם מיום ליום (פרה, פ"א מ"ג).

7 נעיר בנקודה זו לפסיקתו של הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות פ"א ה"ד. הרמב"ם פוסק שם שפר הוא בן שנתיים. לכאורה זו פסיקה כרבי יוסי הגלילי (כך הבין, למשל, הכסף משנה על אתר). אם כך, נראה שזה בניגוד לכללי הפסיקה. ייתכן שהרמב"ם צמצם את היקף המחלוקת בין רבי יוסי הגלילי לחכמים, ואולי יש בכך מעט הסבר לפסיקתו.

8 המשנה השלישית פותחת בלשון רבים של 'כבשים' ושל 'אילים', אולם בהמשכה עובר התנא ללשון יחיד של איל וכבש.

הגיל המתאים נקבע באופן קלנדררי. כלומר, אם הכבש נולד בשלושה באייר, הוא יהיה בן שנה בשלושה באייר.⁹ אין קביעה אחידה של ראש השנה לכבשים ולאילים. כל בהמה נמדדת לעצמה.

בנקודה זו נבדלים דיני הפרק הראשון במסכת פרה משאר ההלכות התלויות בתאריך. המשנה בראש מסכת ראש השנה מתארת מגוון של ראשי שנה. כולם נועדו ליצור אחידות, בניגוד לגילאים הנמנים במסכת פרה.

למשל, באחד בניסן ראש השנה למלכים. משמעות הדבר היא שאם מלך מתמנה בתאריך כלשהו, אפילו בסוף אדר, הרי שנמנית לו שנה עם הגיע יום אחד בניסן.¹⁰ כך גם ביחס לפרטים הלכתיים רבים אחרים, כפי שמפורט במשנה.

עלינו להבין, אם כך, במה נשתנו דיני הבהמות שעומדות להקרבה. מדוע אין 'ראש השנה' לקרבנות, ומדוע מונים לכל פר וכבש את מניין ימותיו הפרטיים שלו. זוהי השאלה השנייה שאנו מציגים.

כאמור, שתי השאלות הללו אינן קושיות, וניתן להתעלם מהן. עם זאת, נראה שהן מכוונות אותנו להבנת דברי רבי יוסי הגלילי. אנו ננסה, בסעיף הבא, להשיב על השאלות הללו יחד עם הקושיות שפירטנו לעיל, מתוך הצעת דרך הבנה מחודשת בדינו של רבי יוסי הגלילי.

ג. פרי החג

נחזור לתוספתא בתחילת מסכת פרה. תנא קמא חילק בין המקומות שבהם מתייחסת התורה ל'פרים בני בקר', לבין מקומות שבהם מאוזכר פר סתם. המשנה אחרונה עומד על נקודה מרתקת בהקשר זה:

ועוד - דתני ת"ק 'כל הפרים שבתורה', ובתורה לא מצינו פר סתם, אלא כולו פר בן בקר, בר מפרי החג - שיש מהן דכתיב בהן בן בקר, ויש מהן כתיבי סתם פרים. וזה תימה לומר דפרי החג חלוקין בשנותיהם (פרה פ"א מ"ב).

9 עיין, למשל, בפירוש המשניות לרמב"ם פרה פ"א מ"ג. נראה שיש כאן משמעות גם לעניין שנים מעוברות.

10 עיין בגמרא בראש השנה ב ע"א שמבארת זאת.

אם דבקים בהצעתו של תנא קמא כלשונה, מגיעים למסקנה מוזרה ביותר. קודם כל, כפי שמעיר המשנה אחרונה, אין לה כמעט יישום. המקום היחיד שבו היא באה לידי ביטוי הוא בפרשת פינחס ביחס לחג הסוכות.

אלא שכאן אנו מגיעים להלכה תמוהה, אם אכן מקבלים את דברי תנא קמא כפשוטם. כזכור, התורה מפרטת את פרי החג בשבע פרשיות קצרות. פרי החג הולכים ומתמעטים, כאשר ביום הראשון נאמר:

וְהִקְרַבְתֶּם עֲלֶיהָ... פְּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֵן (במדבר כ"ט, יג).

נשים לב, כי התורה משתמשת כאן בלשון 'פרים בני בקר'. לפי תנא קמא עלינו להסיק שיש להביא פרים בני שתיים. גם ביום השני חוזר המינוח (השגרתי בתורה) של פרים בני בקר, וכך אומר הפסוק:

וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פְּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם עֶשְׂרֵן (במדבר כ"ט, יז).

אך מכאן והלאה, נאמר לנו בתורה 'פרים' סתם, בלא תוספת התואר של בני בקר. אם כנים דברי תנא קמא, הרי שיש הבדל בין שני הימים הראשונים של סוכות לבין שאר ימי החג. בשאר הימים מביאים פרים בני שלוש. המשנה אחרונה רואה במסקנה זו הלכה מוזרה ביותר!

לשם הבנת הדברים, נחשוב לרגע על עצם החלוקה שעושה תנא קמא בין פרים סתם לבין פרים בני בקר. נראה שכאשר התורה מוסיפה את התיאור 'בני בקר', היא רומזת לתואר של הקטנה. כאשר מכנים את הקרבן 'בן', אזי מנסים לומר לנו שגילו קטן יותר.

דוגמה לכך ניתן לדלות מקרבנות העוף. התורה מדברת, במקומות רבים, על שתי תורים או שני בני יונה. הגמרא בחולין מסיקה שתורים באים בגדלותם, ואילו בני יונה בקטנותם:

תורים – גדולים ולא קטנים, בני יונה – קטנים ולא גדולים. שיכול והלא דין הוא – ומה תורים שלא הוכשרו בקטנים הוכשרו בגדולים, בני יונה שהוכשרו בקטנים אינו דין שהוכשרו בגדולים? תלמוד לומר 'בני יונה' – קטנים ולא גדולים. מאי תלמודא? אמר רבא: לא לישתמיט קרא, ולכתוב מן בני התורים או מן היונה (חולין כב ע"ב).

אנו יכולים לראות בכך כלל עקרוני. אם התורה מכנה קרבן מסוים בכינוי 'בן', אזי יש ללמוד מכאן שהוא קטן בשנותיו ובגודלו.¹¹ מכאן שורש ויסוד לחילוק של תנא קמא, ויש סברה הגיונית מאחוריו.

נמשיך צעד נוסף הלאה. נראה, שכאשר מביאים קרבנות רבים אזי ניתן להביא בהמות קטנות יותר. ביום הראשון של סוכות מביאים שלושה עשר פרים. התורה מאפשרת לחסוך, ולהביא פרים בני בקר, דהיינו פרים בני שתיים.

דבר זה מעוגן בשני יסודות. האחד, מצד כוחו של מזבח. אין למזבח צורך בפריים גדולים (בני שלוש ומעלה) כאשר מביאים כמות כה גדולה של פרים. השני, מצד העובדה שחסה התורה על ממונם של ישראל.¹²

דין דומה מתרחש, לפי פשט פסוקי התורה, ביום השני של חג הסוכות. אולם מן היום השלישי והלאה, כנראה שפרי החג ממועטים מדי, ומוכרחים להביא פרים גדולים, דהיינו 'פרים סתם'. כך לפחות סבור תנא קמא.

נראה, שרבי יוסי הגלילי הסכים לעיקרון של תנא קמא, אולם הוטרד מן השאלה שהפריעה למשנה אחרונה. העיקרון שבו הכמות מחפה על הגודל הגיוני למדי, אולם הקביעה שיש הבדל פנימי בחג הסוכות, ואף זאת – מן היום השלישי דווקא, נראתה מוזרה לרבי יוסי הגלילי.

רבי יוסי הגלילי חיפש, ומצא דרשה שנראתה לו מתוקנת יותר. לדבריו, כך נרצה להסביר, בכל מקום שמביאים בו יותר מפר אחד יש להביא פר קטן בן שתיים. רק במקום שמביאים פר בודד, ובתורה נאמר פר סתם, יש להביא בן שלוש.

11 **התוספות** בראש השנה (י ע"א ד"ה עגל) מיישמים זאת ישירות ביחס לפר (על סמך הדרשה **בתורת כהנים**, בנוגע לפר כהן משיח).

12 העובדה ששיקולים מסוג זה עולים במערכת הקרבנות, מבוארת במספר הקשרים. הדבר בולט במיוחד כאשר בוחנים את קרבן הגר. הגמרא בכריתות ט ע"א מסיקה שקרבנו מורכב מקן של שתי עולות מן העוף. אמנם, ברור ממהלך הגמרא שאין חובה בגר דווקא לקן שכזה (למעשה, נראה שחובת הגר איננה כלל בקרבן כפי שהוא, אלא בהרצאת דמים). גם עולת בהמה תועיל, אלא שמאפשרים לו לחסוך. הגמרא שואלת על רקע זה, מדוע לא נסתפק בגוזל בודד. התשובה היא שאין בקרבנות החובה מן העוף אפשרות של גוזל בודד. נראה, שטעם הדבר נעוץ בקטנות גוזלי העוף. גם הגמרא בסנהדרין יא ע"א מציינת את קטנות הגוזלות כסעד לעיבור השנה.

לפני שנחזור לקושיות החריפות שהעלינו בסעיף הקודם, נציין כיצד משיבה הבנה זו על השאלות שהצגנו. ראשית, ברור מדוע דן רבי יוסי הגלילי בפרים, בלשון רבים. אין זו שגרת הלשון גרידא. רבי יוסי הגלילי טוען שדווקא במקום שבו יש להביא 'פרים', כלומר לפחות שני פרים, רק שם נתבע הגיל של שנתיים.

שנית, ברור מדוע מונים לפרים מיום ליום. כל העיקרון המדובר כאן הוא ביסוד של גודל פיסי.¹³ אין כאן תאריך חשוב ואחיד. פר שייולד בעשרים באדר, יהיה בגודל מזערי באחד בניסן. אין שום היגיון לקבוע שהוא בן שנה בתאריך זה. השנה כאן איננה שנה מתוארכת, אלא שנה של שלוש מאות שישים וחמישה ימים (בממוצע). שנה שבה הוא מספיק לגדול.

נחזור לדרשתו של רבי יוסי הגלילי. נראה, שמן הפסוק בפרשת בהעלותך למד רבי יוסי הגלילי על העיקרון החשוב הבא. בכל מקום שמביאים פר אחד בודד צריך להביא פר גדול במידותיו, אלא אם כן נאמר במפורש פר בן בקר; אך בכל מקום שבו מביאים יותר מפר אחד, יש להביא פרים קטנים. זהו תוכן הפסוק, שכן הפסוק אומר שאם יש פר שני (וממילא יש יותר מפר אחד, כמובן), אזי הוא תמיד בן בקר, כלומר הוא תמיד פר קטן בשנותיו:

וְלִקְחוּ פֶרֶךְ בֶּן־בָּקָר... וּפָר שְׁנַי בֶּן־בָּקָר תִּקַּח לְחֵטְאֵת (במדבר ח', ח).

ה'שני' בפסוק הוא מספר סודר. אין ברצונו של רבי יוסי הגלילי לעוות את פשט הפסוק. הדרשה היא שאם יש פר שני, כלומר – אם מביאים יותר מפר אחד, אזי הפרים קטנים.

בכך מבוארות הקושיות החזקות כלפי עצם הדרשה של רבי יוסי הגלילי. בכך גם מובן במה הוא חלוק על התנא שבתוספתא. לעיקרון הבסיסי של הבאת פרים קטנים במקום שבו מביאים הרבה קרבנות מסכימים שניהם, אך יסוד השרירותיות שנובע מדברי התנא בתוספתא הטריד את רבי יוסי הגלילי.

13 חשיבות הגודל הפיסי כפונקציה של גודל הפר מתועדת, להבדיל, גם אצל עובדי עבודה זרה. אנו מוצאים בגדעון את פר שבע השנים (שופטים ו', כה). נראה שפר זה טופח והתפתח במשך שבע שנים, כדי שיוכלו להביאו כקורבן מרשים בגודלו. אמנם עיין בתמורה כח ע"ב, שם עולה אפשרות שאחרי שבע שנים הפר מותר. אם כן, הרי שגם בגדעון יש מגבלה החוסמת את הקרבת הזקנים.

לפי תנא קמא, רק במקום שפירשה בו התורה 'פרים בני בקר' יש להבין שמדובר בכמות גדולה ולפעול בהתאם. לפי רבי יוסי הגלילי, בכל מקום שנאמר 'פרים' יש להביא פרים בני שתיים, ולא בני שלוש.

ד. חיתום

מסכתנו קרויה מסכת פרה, אך היא מתחילה בדין העגלה הערופה. כמובן, רק מילים ספורות מתייחדות לעגלה, ומיד עוברת המשנה לדיון בפרה. אולם, המשנה אחרונה בדבריו על המשנה הראשונה במסכת מעלה אפשרות שלהתייחסות זו יש משמעות לעניין פרה אדומה:

דיני עגלה לא שייכי בהך מסכתא, ומשמע דתני לה הכא, דמינה ילפינן לפרה - מדעגלה בת שנתה ולא יותר, ממילא פרה בת שתיים.

הבנה זו יפה ומעניינת, אולם קושי אחד בסיסי קיים בה. הקושי קשור לרבי יוסי הגלילי, שכן הוא נדרש לפסוק מיוחד על מנת ללמוד שגיל הפר הוא שתיים. אם לומדים מעגלה, מדוע נחוץ פסוק?

כך אכן מקשה המשנה אחרונה:

ומיהו לקמן מ"ב דר' יוסי הגלילי... ולמה לי' קרא? ותיפוק לי' דעגל הוי בן שנה, ומדעגל בן שנה פר בן שתיים?

המשנה אחרונה מסיק שלית ליה לרבי יוסי הגלילי הך סברה. אולם נראה שאין צורך בכך, לאור החידוש שהועלה לעיל. רבי יוסי הגלילי מסכים ללמוד מעגלה, ואכן בדרך כלל הוא לומד ממנה. הפסוק שהוא דורש נחוץ לו מסיבה שונה.

מן הפסוק לא למד רבי יוסי הגלילי על עצם הגיל הבסיסי של הפר. הוא למד משהו שונה לחלוטין – שהגיל פוחת כאשר מביאים יותר מפר אחד. זאת לא היה ניתן ללמוד מעגלה, ומישרת היטב פתיחתה של המסכת.